

թուէին: Իրանի զօրանալը միշտ Հռովմայ ապա-
հովութեան վտանգ մը կը համարուէր. միւս
կողմանէ Պարսիկներն ալ Հռովմայեցիները իբր
իրենց բուն թշնամին կը նկատէին, որուն դէմ
կռուիլ ու սկարացընել՝ ինքնապահպանութիւնը
կարծես պարտք կը դնէր վրանին:

Այսպէսով քաղաքական յարաբերու-
թեանց պատմութիւնը երկու տերութեանց մի-
ջեւ, ըստ մեծի մասին ուրիշ բան չի դնէր մեր
առջեւ, բայց եթէ անընդհատ մարտի ու պատե-
րազմի շղթայ մը, որ մերթ ընդ մերթ կարճա-
տեւ կամ երկարաձիգ զինադադարով եւ կամ
ըստ երեւութիւն պահպանուած խաղաղութեան
դաշինքներով, կ'ընդմիջէր: Չորրորդ դարէն
սկսեալ այս պատերազմներուն մէջ յարձակում
ներուն սկիզբը Պարսկաստանէն էր, մինչդեռ
Հռովմայեցիք — եթէ Եւսեփանոսի բախտախն-
դրական արշաւանքը չհաշուենք — զիմադրու-
թեան ու պաշտպանութեան սահմաններէն չէին
ելլել: Ազդիանոսէն սկսեալ՝ կայսերաց արեւե-
լեան քաղաքագիտութիւնը կը ջանար ստորին
Եփրատի եւ վերին Տիգրիսի ընթացքը իբր սահ-
ման հաստատել ընդդէմ Արեւելից: Այս սահ-
մանէն անդին ընդարձակուածներ կամ Պարսկաս-
տանի փնտով աշխարհակալութիւններ ընել,
զուրս էր իրենց ծրագրէն. պետութեան իւր
երկու մասանցը բաժնուելէն ի վեր այս քաղա-
քագիտութեան պահպանումը յիշեան հետեւ-
եցաւ: Արեւելեան Հռովմական պետութեան
համար Սակայն Պարսից միշտ պատերազմներն
ալ ոչ թէ Պարսկաստանի յաւելումներ ընելու
կամ Հռովմական գահաւանդը նոյն իսկ առժա-
մանակեայ կերպով գրաւելու համար, այլ
աւելի ասպատակելու, կապուտ կողպուտ ընե-
լու դիտաւորութեամբ էին. կրնանք ըսել թէ
աւազակական արշաւանքներ էին, միայն թէ
մեծագոյն չափով կատարուած: Ինչու որ, ըստ
առթիւն բերման, երբեմն Պարսիցի պետութեան
պատկանող Առաջակողման Ասիայի երկիրնե-
րուն յետոս գրաւումը իբր պատերազմին վախ-
ձան յառաջ բերուած աստի, այսպիսի պահանջ-
ներու մէջ արեւելեան սնապարծութիւնն ալ
բաւականաշատ մաս մը կ'ունենար:

Իբրեւ կամ կարծեցեալ ստղատանաց առիթ-
ներ չէին պակսեր: Մերթ քրիստոնեայ փախս-
տականներ, որոնց Պարսկաստանի յանձնումը կը
վազուէր, մերթ երկու պետութիւններէն մէկուն

1 Դիսկլեանտեան խաղաղութեան աստի տնդրա-
դրիտան ստղատանութեանց զօր ու մը բացառութիւն մըն
է. հմտ. Պիտերբերգ: Հռովմական Հայաստան:

հետ գաշաւորած արար ցեղերուն ձեռննգու-
թիւնները, երբեմն ալ Հռովմական դրամական
նպաստից (subsidia) վճարման զաջումը եւ
այլն: Բայց ամենէն աւելի զրացի փոքր տերու-
թիւնները խաղաղութեան բարձուելուն զօրեղ
պատճառներ կը մատակարարէին. վստե դի ոչ
Հռովմայեցիք, ոչ ալ Պարսիկները փոփոխակի
նախանձախնդրութեան պատճառաւ կրնային
տանիլ, որ մէկալը այն փոքր տերութեանց վրայ
բացարձակ կամ առաւելագոյն ազդեցութիւնը
բանեցընէ: Հայաստան Պարսկեաց ժամանակէն
իսկ երկու պետութեանց մէջ մշտական կռու-
անքներ եղած էր, մինչեւ որ Թեոֆոտ Ե. կայսեր
դրած բաժանման դաշինքով այս երկիրն մէջ
գտնէ առ ժամանակ մը հանգիստ տրեցի: Սա-
կայն աւելի հիւսիս ինկող հեռուոր երկիրները
լազիկա, Իրեքիա, Ալբանիա, կռուի առաքի-
ներ մնացին, զորոնք երկու պետութեանց իւրա-
քանչիւրը իւր իշխանութեան սահմանին մէջ
խոթելու կ'աշխատէր:

(Հորաւմ-իւնի)

ԳՐԻՏԵՐԻՐԻՐ

Ն Ե Ջ Ո Ւ Ն Ր Ա Ն Ն Ա Վ Ա Ն

Ն Ե Ջ Ո Ւ Ն Ր Ա Ն Ն Ա Վ Ա Ն Ը

ԳՐԵՏ

Պ Ա Ւ Վ Ա Ն Ր Ա Ն Ն Ա Վ Ա Ն Ն

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻ

(Հորաւմ-իւնի)

17.

1. Ինչպէս ֆռ. chapone, իտ. capone՝ եւայլն
լատ. *cappo (-onem) հնդեւր. sagar «կարել-էն
է (Körting dr. 1887, Թերթ 234) հայ. արշոտ =
*ըշ-ն-տ ալ (նոտ առ հարսնի)՝ նոյն նիստմասոր
կը ներկայացընէ:

2. Տրանս-հայ. չոր ալ կայ «գել, չարտեր,
նշանակութեամբ (իբր ընտանեաց անուն Չար =
մաճ. Թարգմ. Ördög (գել) Եդեսաբերթուպ.) իսկ
*m'chant՝-ի համար գործածուած իւն-ծ-ծ-ը <
իւն-ծ-ը՝ «հարուած-ընէ եկած է ըստ իս.:

3. Հայ. որք կամ արք (իւն-թ.)՝ առուակ,
ընտեցը հնդեւր. *sero «հոսել-էն է = հնդեւր.
*sordhis կամ *sōrdhis, հմտ. որոն նոյնպէս
հնդեւր. *sru «հոսել-էն է:

4. Տրանս-հայ. չկայ, որ հայ. արշոտ արշ-
բառին հետ կապ ունի *արշ-ն-էն, առաքելայն:

1 Գր. Թերբերգ, անդ:

որով առաջ առնելն բարձ էր, առնելն ընդունով, իսկ յետոյ լաբ (շաւ) է բարձ առնելն ներ ալ կային եւ նորն համար ա. առնել ալ «լարն կը ճշանակէ ինչպէս հայ. բնական փոխ. առն. բառ:

5, Հայ. առ (ա-արմ.) = յուն. ὄζος գութ. asts «աստ (գ. Ast) հնդեւր. *ozdo-s-էն է, որ հնդեւր. *o «վրայն եւ *sd (sed) շնանել-էն է, ցախեր արմատին վրայ ըլլալով, նստելով:

6, Հայ. առնալ = *առնալ-ն օգնական օ-sed-էն է. սկզբնաբար *առնալ վրայ նստել-էն նստալ «ա. ցախիկէլ» դառնալով:

Հայ. առնալ (ի-արմ.) ալ *առնալ-էն միջամտութեամբ *ozdn-mi հնդեւր. ձեւէն է եւ *osed «վրայ նստել»-ն իրեն բացատրութիւն կը դնէ, առնալ-ը հիւսուած բանին «վրայ նստող» (վրայ դրուած) մասն ըլլալով:

18.

1. Հնդեւր. sed «նստել»-ը d-ը քարակալութիւնն է, հմտ. յուն. ἵμας «կը նստի» որանա-հայ. gi-nastim) = հնդեւր. *es-mai, *es-արմ.-էն, որով է նաեւ es- «ըլլալ» (Prellwitz 114), Հնդեւր. *sed-ն ուրեմն *es-ն է d-ը քարակալութեամբ, որով առն. է նաեւ *ē հնդեւր. նախդիրը:

2. Ինչպէս *es-mai-էն կը տեսնենք, mai-ն միջին բայերուն, վերջաբարութիւն եղաւ, որուն մաս *es-mi «եմ» (ինչպէս շիդդա) եւ *bhéro-«բերեմ»-ի մաս *ē-bhere-m կայ: Սկզբ. մէջ bharā+mi կայ *mi-ով *bharā-ի տեղ, որուն պատճառն քնաւ *ē-bhere-m «բերի» էր: Հնդ. *mai > *mi > *m, *māi նախարմ.-էն են *me- (Բեր, Բեր, Բեր) դերանունան արմ.-էն վերաբերական *ō-ով (*pāi «պաշտպանել»):

3. Հայ. ել, բերլ ձեւեր ըստ իս այնպէս բացատրուելու են, որ ասանք ընդ քարակալալ արմ.-ներ են, *ē-es-ēi, bherēi, որ հայ.-ի մէջ միացեալ է ձեւաւ ա-ով եւ *ēesēi-էն եղաւ ել, *bh'ēia-էն բերլ:

Դորեն տեւայ, ետեւ հնդեւր. *dēka+ti, *dēket-էն է, նոյն ա-ով, ինչպէս ձեւաւ ա եւ *ti մասնիկով *ēti-էն հմտ. Ի դրդ = en kērdeti (Pedersen KZ. 36):

4. Հայ. դու du հնդեւր. *tu-էն է, որուն տեղ *p-ն կը սպասեմք: բայց *tu-ն *tu bh're-si-ի մէջ չնշական *ōu (*bhères-si) (*ē-si-ին ազգանունակ) եղաւ, որով քայոյ դու, իսկ բային վերջը այս *ōu-էն ք եղաւ ըստ Pedersen-ի KZ. 36 հմտ. Բարդաշան-ը, բարդ-ով, *d-ով-էն եւ այնպէս ելլէ, բերլը ալ *ti-ով, բերլ-ով-էն է:

5. Թգն. 2. անձն բերլ *bhère-ti-տէն է, դր փեր-եթի հետ համեմատելով *lei վերա-

Նշողական կը ցուցնէ ել. երբ. անձին *sai- *so-ն. երբ. անձին *tai-ն *to գերանուն արմ.-ի վրայ: Այսպէս առաջին աստիճանի բայական վերջադրութիւն եղաւ. 1. mai, 2. sai, 3. tai (միջին բայեր) երբ. աստ.-ի վերջադրութիւն 1. mi, 2. si, 3. ti երբ. աստ.-ի վերջադրութիւն 1. m, 2. s, 3. ti, իսկ — ē-bhere-:

ւերջութեան կը հասնինք, որով յուն. —ե եւ հայ. *ti-ն (*lei-էն), իսկ լատ. ferunt = հնդեւր. *bheron-ti-ն եւ հայ. բերն = *bherenti uti առնել ի-ով ինչպէս mi-si-ti-ի մէջ (բերն *bheremesu-էն է *bhero-mes-ի տեղ, բերն *bhère-mi *bhēr-ի տեղ):

6. Հնդեւր. քարակալութիւն են, վերջապէս էն եւ եւ ալ, ուր *smēs-ն-էն -ի-ի տեղ է, ազգանուն տակ եղաւ է-ն, ինչպէս բերն, եւ *s-ti-ի տեղ *eti-տ, որով է-տ:

19.

1. Տրանս-հայ. dolma tutum «կերակրող մ'անուն» ա. որով «լոբալ» եւ հայ. Գրան բառերուն տարմանակէ, Գրան-ի տեղ Գրան գործածուած ըլլալով կրկնուած առնով:

2. Հայ. հմտ. «կարծել» եւ ա. «թուել» կը նշանակէ հնդեւր. *o վրայ եւ *smar «իշխել»-էն *o-smr > a-mar > հմտ. հմտ. լատ. me-mor, յուն. μέμνημα, սկր. smāratī = *smé-տի «կը իշխել» Հայ. հմտ. -էն է հմտ. «թել» եւ հմտ. իբր յետդիր (postposition). Գ. օ. Երբ. հմտ. S. san-mak «համարել»-ն է նմանապէս մաճ. փոխ առն. szám «համար, թիւ», իբր յետդիր számdra, Գ. օ. barátom számdra «եղբոր համար»:

3. Տրանս-հայ. gi haskenam = հմտ. «կը հասկենամ», է առ հմտ. հմտ. հմտ. հմտ. մաճ. ért «կը հասկենայ, ér «կը հասնի» érett «հասուն»:

4. Տրանս-հայ. հայնայ (haynay) «հայերեն» է, Գ. օ. Գի-ն հայնայ, Գի-ն, Կի-ն (kidim, thsidim):

5. Տրանս-հայ. հակս (hakusd) «ազանել» է, հմտ. շեթ (շեթեւ), Կի-ն հակս-ն է -ի-ն-ի ալ կը գործածուի:

6. Տրանս-հայ. հակս հակս «հակս բաղ-ձաք, կը նշանակէ, հակս (harsnik) > հակս-ի, հակս (hadayer) «կերակրող մ'անուն» հակս «ցորեն» (առ հակս-ի) եւ իւր բառերուն բարդութիւն է:

20.

1. Տրանս-հայ. ի-ի մալ (tsiki malay) «կերակրող մ'ը հայ. ի-ի-ն ել. սեւ. է եւ մալ. malaiu < լատ. *milharius (Körting Թերթ 653), *malium «կորեակ», ա. Գրան, մաճ. dara կամ köles-էն:

2. Աշխ. առն (տրանս-հայ. ըստի astag) «առնալ-էն շինուած բուն հայ. բառն է: Հայ. առնալ (առնալ), առնալ-ն լատ. *stanāre (prae-stinare «գնել» destinare «հաստատել», գնել կամել-ի հետ կապ ունի ըստ Bugge-ի (KZ. 32, 16) հնդեւր. *sta-nā-mi-էն († Hübschmann, Arm Gr. 1, 492 հմտ. 376):

3. Հայ. լեւել է լեւելի բուն հայ. բառեր են ըստ իս Նախդիր-ով լեւելի-էն եւ միայն լեւել-ով է այնպէս նախար. xanqida «գանգակ, մարդ գանգակ»-էն փոխ առնուած (ա.

28.

1. Հայ. յիւս (ս. կամ է. արմ.) *sathūsros, sathūsris—էն է, *d. th* փոխով առ. արմ. *sed նստիւն (բառը արանս. հայ. փ մէջն ալ նոյն ձեւով եւ նշանակութեամբ ներկայ է):

2. Տրանս. հայ. պղպս նանս մեծ հայր (աշխ. պղպ) եւ խանս «մեծ մայր» (աշխ. խան) կը նշանակէ: Տրանս. հայ. փ մէջ յառաջ եկող պղպս եւ խան եզ. սեռ. փ ուսով չի նշանակում բառերն, որոնց առաջ միայն եզ. սեռ. հոլով եղած ընտրով, յետոյ իբր եզ. ուղղ. ներք գործածուած էին:

3. Հայ. պղպս կ. Ենդեղեմ մի եւ նոյն կրկնարմ. է Ես ձայնաւորական, փոխով, հոման. տերիս քորիս յէրա ըստ Meillet-ի):

4. Հայ. իւ (եզ. սեռ. կուտ) եւ իւյ հագեւ. բառեր են, որոնց վրայ հոման. † Hübbschmann, Arm. Gr. 1, 461 (համ. 215), Uhlenbeck Սիր. համանուն. բառք. 816 եւսյուն Bartholomae, իւ ձեւը ճիշդ *guyō-ն էր բացառութեամբ (այսինքն օսեն պոսով), իսկ հայ. իւ (իւս) ձեւերուն մէջ եւ *guyōs (*guyōsio)-ն կը տեսնուի:

5. Հայ. Ենդեմ արանս. հայ. փ Ենդեմ (gi t'ayum) եւ Ենդեմ կուտ. ուղ. Ենդեմ տեղ արանս. հայ. փ Ենդեմ կը գործածուի Ենդեմ կուտ. ուղ.:

6. Տրանս. հայ. փ մէջ իւլը (gat'a) մի եւ իւլը մի «lard» վրայ մի քորի (davi) եւ քորիւն (dareyan), ալ պահած են ի մէջն այլոց իրեն հին հայ. ձեւեր եւ նշանակութիւններ, առանց տեղ ապաւ. օտար բառերուն գործածութեան:

(Հարանս. իւլ):

ՈՒՅՈՍ ԳՆԱԿԱՐԱՐՈՒՄ

Գ Լ Ո Ւ Ի Վ

Ունայ Բարբառնի բնիւնի-Բարբառնի:

(Հարանս. իւլ):

40. Այս բարբառնի չափազանցութեան ձեւերուն մէջ եւս կան շատ մը վայելուչ եւ ուժեղ բացատրութիւններ, զ. օ.

— Եւսով տուն ծով էգի (ա հագին ընդարձակութեամբ):

— Կթուց (կուց) մի տղն:

— Փարթը բերանը կու գայ:

— Մագիս դիմովը վազք իմ արեր:

— Օրս տարի է էղեր (սպասելով):

— Գետը լեցնես, գետը կու կոյի (զաւակներս այնքան շատ են):

† «Գագս»-ն, օրհնակ յիշատակի Յոննանի Ոսիւնի (Ötjes János) էր:

— Մեռելը կու ինտացնէ:

— Բեզ թապախը կու գնէ կ'ուտէ (քեզմէ շատ հարուստ է):

41. Շատ յաճախազէպ են փոխարինական բացատրութիւնները եւ ընդհանրապէս անոնց իմաստը պայծառ է: Կամաութիւնները առնուած են հանքային եւ բուսական աշխարհէն ինչպէս նաեւ կենդանեաց, զ. օ.

— Խոտը ձիուն ագիքն է, ձին անութի ժուռ կու գայ:

— Կոտիկ հաւուն պոչ կու գնէ (խծբոյ է):

— Անոր առդայ չի կրնար բանեցնել:

— Խորտու միս կ'ուտին: Խորտ կ'ուտին:

— Անոր թեւովը կու թռչի:

— Ուր ուր (որ) ուտէ, հոն կու հաւէ:

— Կուտէքը կուտ կու ցանէ:

— Խոտի կուտ է (բթամիտ, պարզամիտ):

— Բարերուն կարաւ մարմանդը հապսին արեր:

— Թեպուն թեպուն մի ընէր (սերունք մի թողոր):

— Կթիգ գետինը մի կիթեր:

— Աչքին փուշ է եղեր (անոր նախան ձին նշաւակ):

— Արեւն քարին վրայ է (շատ ծեր եմ):

— Կոյուն տէրը էմմեն օր մանուն չուտեր:

— Խոտը ընկողը մախ(ա)թով կու փորին:

— Թափած եղը չի տողուրուիր:

— Ըռատ ջուրը տեղ չի պարտըկիր:

— Ուրքին կու տայ (արթնաց ծածուռ թեւամբ):

— Գուն վերի արտին ցորենն ես:

— Խորտու հետ եղ ու մեղը (մեղք) ին:

— Խորտու հետ սիրն ու բիրն ին:

— Զորքին մէկ առու շերթար (անհամաշայն են):

— Օնցեր ինք ըռատ առուէ, ագուգ(ա)ին ջրերն ինք մնացեր (շատ աւելի բարձրիկ էինք ատենք):

— Զուրը պատն ի վեր տի հանես:

— Երես տուանք, աստառ կ'ուզէ:

— Մուտը կ'ելէ, բոցը շեղեր (վշտը չի պատմեր):

— Մուտն ու բոցը կ'ելէ (կը հասաւէ կ'ողբայ):

— Պոշ (պարապ) նետեց, լեցուն բռնեց (ձկնորսի պէս):

— Փետտաի կոթ մի շեղաւ (տղան բանի շեղաւ):

— Էլը տի գնին (պիտի խոյտառակեն):